

TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA “TÜRK DÜNYASI ALGISI”

Doç. Dr. O. Can Ünver

Antalya AKEV Üniversitesi Öğretim Üyesi

Türk dünyası var mı?

Kuşkusuz bir Türk dünyası vardır. Ancak “Türk dünyası” kavramı, bilhassa bu konuyla daha önce ilgisi olmayanlar açısından gündemimize 1990’ların başında girdi. Sovyetler Birliği’nin beklenmedik bir hızla tarihin derinliklerine gömülmesiyle birlikte bu büyük ve son imparatorluğun bünyesindeki Türk toplulukları öz vatanlarında özgürlüklerine kavuştular. Böylece de Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin dışında Asya’da beş yeni ve bağımsız “Türk devleti” kurulmuş oldu. Böylece de Türkiye Türkleri için Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti dışında bir “Türk Dünyası” şekillenmiş oldu. Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan özerk “Türk cumhuriyetleri” de dikkate alınacak olursa gerçekten de dünya üzerinde az millete nasip olan bize ait milli ve kültürel bir evrenden söz edilmeye başlanmış oldu.

Türk Dünyası kavramı hiç kuşkusuz Sovyetler Birliği döneminde de vardı. Ancak bu kavramın çok geniş biçimde kullanılması ve kullanırılması siyasi nedenlerle mümkün olmamıştır. Sovyetler Birliği’nin karşı kutupta yer alması Türkiye’de devletin ve aydınların kullandıkları dilde dikkatli olmalarını gerektirmekteydi. Devletin bu konudaki duyarlılığı Türk dünyasına ilgi ve yakınlık duyanların mağduriyetine yol açmıştır. Bu mağduriyetler bugün artık hatırlanmamakta, Türk devletleri arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gündemde yerini almış bulunmaktadır.

Ancak hala bir kavram sorunu ile karşı karşıyayız. “Türk dünyası” kavramı gerçekten herkeste, yurtiçinde ve yurtdışında, bir anlam birliğini ifade etmekte midir? Böyle anlaşılabilirse acaba “Türk dünyası” var mıdır, yoksa bu sadece bir *arzu ifadesi* midir? Bu kısa makalede yurtiçinde ve yurtdışında Türk dünyası kavramının nasıl anlaşıldığı, özellikle yurtdışında böylesine bir kavramın içerdiği iddianın algılanışı üzerinde

durulmuştur. “Sanal” bir kavram mı, yoksa henüz somutlaşmamış ve siyasi mesajını yayınlamamış bir programdan mı söz ediyoruz? Bu çetrefilli konu hiç kuşkusuz gelecek kuşakları daha çok meşgul edecektir. Bu meşguliyetin Türkiye ve dünya Türkleri için arzulanan şekilde gelişmesi ne ölçüde ve ne yapılsa mümkündür, bu sorular da aşağıda ele alınmıştır.

Türkiye ve “Dış Türkler”

Ondokuzuncu Yüzyılın sonundan itibaren Türkiye’de yıkılmakta olan İmparatorluğun aydınları, Avrupa’da yaygınlaşan milliyetçilik akımlarının etkisinde kalarak ve hatta onlara bir cevap olarak Türk milliyetçiliğini keşfetmişlerdir. Türk milliyetçiliği, gerçekçi olmaktan çıkan Osmanlıcılığa karşı bir seçenek ve zamanın ruhuna uygun bir yaklaşım olarak kabul ve itibar görmüştür. Gaspıralı İsmail’in “*dilde, fikirde, işte birlik*” sloganı ile ifadesini kuvvetlendiren söylem, Yusuf Akçura ve nihayet Ziya Gökalp’le şekillenmiştir. Türk milliyetçiliğinin somut politikaya dönüşmesi ise Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde kazanılan Kurtuluş Savaşı ve bir ulus-devlet tasavvuru ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti’dir. Cumhuriyet, bir önceki yüzyılda yeşermeye başlayan Türk milliyetçiliğinin eseri ve güçlü sonucudur.

Devletimiz, kurulduğu dönemdeki olumsuz koşullardan ötürü zorunlu olarak kendi iç sorunlarına odaklanmış, ancak hiçbir dönemde Misak-ı Milli sınırları dışında kalan soydaşlarına karşı ilgisiz kalmamıştır. Siyasi konjonktürün çok müsaade etmediği, ulusal imkânların son derece elverişsiz olduğu koşullarda bile Cumhuriyet hükümetleri, bir imparatorluk mirasının üzerinde oturduğu bilincinden uzaklaşmamıştır. Bu tutuma örnek olarak, Lozan’daki mübadele uzlaşısından Bulgaristan’daki soydaşlarımızın anavatana getirilmesine, Büyük Atatürk’ün Kıbrıs Türkleri ile Orta Asya’daki soydaşlarımız hakkında sarf ettiği sözlerine, Gagauz Yeri’ndeki Türklerin eğitimi için öğretmen görevlendirmesine kadar birçok uygulama gösterilebilir. Türkiye Cumhuriyeti bu ilgisini herhangi bir siyasi art niyet veya hedef gözetmeksizin, tamamen milli ve insani düşüncelerle belirlemiş ve uygulamıştır.

Bununla birlikte siyasi gelişmelerin söz konusu ilgiyi olumsuz yönde etkilediği de bilinmektedir. Sovyetler Birliği sınırları içindeki soydaşlarımızla Türkiye’nin ilişkileri 1990’lara kadar son derece sınırlı kalmış, Türkiye’de bu soydaşlarla ilgilenmenin

Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olduğu algısı üstünlük kazanmıştır. Dış Türklerle yakından ilgilenmeye kalkışanların da o dönemlerde adli takibata uğradıkları bilinmektedir.

Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başında dağılması ve Asya'daki özerk Türk cumhuriyetlerinin bu defa bağımsız devletler haline gelmesi yıllarca suskun kalan Türkiye'yi harekete geçirmiş, kurulan bağımsız soydaş devletlerini ilk tanıyan devlet daima Türkiye olmuştur. Böylece “dünya Türklüğü” açısından yepyeni ve heyecan verici bir döneme girilmiş, on yıllarca dünyadan kopuk yaşayan Asya'daki Türk toplulukları Türkiye'yi keşfetmenin coşkusuna kapılmışlardır. Türkiye de geçmişin ideolojik ipoteğinden kurtularak soydaşlarla kucaklaşma heyecanı yaşamaya başlamıştır.

Ancak, bu coşkunun tam olarak pratik siyasete dönüştürülemediği bir gerçektir. Daha ilk günlerden itibaren nereden çıktığı belli olmayan bir deyim Türk cumhuriyetlerinin “Türklüğü” konusunda tereddüt uyandırma amacıyla yaygın bir biçimde kullanılmaya başlamıştır. Türk cumhuriyetleri *Türk'e benzer, Türkümsü* anlamına gelen “Türkî” deyimini piyasaya sürülmüş, ne hikmetse medyada ve siyaset dünyasında derhal karşılık bulmuştur. Burada dayatılmak istenen düşünce, Asya'daki soydaşlarımızın aslında tam da soydaş sayılamayacağıdır. Tarihe ve milletimizin değerlerine aykırı ve dış kaynaklı olduğu anlaşılan bu dayatmanın bugün de geçerli olduğu bilinmektedir.

Türk cumhuriyetlerine Türk denememesi sonuç olarak bir “Türk dünyası” kavramının da yaygın biçimde kullanılmasını zora sokmaktadır. Türkiye içinde Türk dünyası kavramının kuşku götürür hale gelmesi veya getirilmesi, zararsız gibi gelen “Türkî” kavramının ortaya çıkarılması ile başarılmıştır. Hal böyle olunca Türk milletine “Türk dünyası” kavramının izah edilmesi ve belli bir *endoktrinasyona* ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Öncelikle Türkiye dışındaki *Türklerin tam Türk olmadığını ima eden* “Türkî” deyiminden vazgeçmek ve “dış Türkler” hakkında doğru ve ayrıntılı bilginin eğitim müfredatına ve medyaya daha güçlü bir şekilde yerleştirilmesi önem kazanmaktadır. Mevcut algı ile bir “Türk dünyası” kavramının benimsetilmesi çok mümkün görülmemektedir. Kaldı ki, Türk dünyası sadece Asya'daki Türk cumhuriyetlerinden ibaret değildir. Avrupa ve Asya kıtalarında farklı devletlerin topraklarında yaşayan ve muhtar olmayan Türk toplulukları mevcuttur. Bu topluluklar

da Türk dünyasının önemli bir parçasıdır. Ayrıca çeşitli ülkelere farklı amaçlarla göç edip yerleşmiş olan sınır ötesi Türk topluluklarını da bu çerçevenin içerisinde düşünmek gereklidir. Yurtdışında farklı ülkelerde yerleşik olarak yaşayan Türkiye kökenli Türklere son yıllarda yanlış bir yaklaşımın eseri olarak “Diaspora” kavramı layık görülmemiştir. Esasen bu Türklere ülkemizden kaçıp başka ülkelerde bir Diaspora oluşturmamışlar, sadece sınırlarımızın ötesinde Türk toplulukları haline gelmişlerdir. Diaspora kavramının onlara yapılan bir haksızlık hatta hakaret olduğu düşünülmektedir. Bu vatandaş ve soydaşlarımıza devlet olarak sahip çıkmak, onların güçlenmesine ve Türkiye’ye olan bağlılıklarının pekişmesine katkıda bulunmak bugün dünden daha çok önem kazanmış bulunmaktadır. Vatandaşlarımızın yerleşik olarak yaşadıkları ve toplumun birçok kesiminde giderek daha fazla temsil edilir hale gelmesi Türkiye’nin yurt dışındaki en önemli güç unsurlarındandır. Özellikle Almanya gibi aramızda ciddi sorunların bulunduğu ülkelerde yaşayan Türklerin güçlendirilmesi Türkiye’nin gücüne yapılacak en büyük katkılardan biri olacaktır.

Tüm bu düşünceler ışığında “Türk Dünyası” kavramının dünyadaki tüm Türk topluluklarını kapsayacak şekilde tanımlanması, Türk dünyasının oluşturan tüm toplulukları hakkında yeterince bilgi sahibi olunması ve bu algının milletimizce de tereddütsüz kabul görmesi gerektiği kabul edilmelidir. Unutulmamalıdır ki, Türk topluluklarının engin kültürel zenginliği hiç kuşkusuz cezbedici ve milli kimliği pekiştirici nitelikte belki en önemli unsurlardandır.

Türkçe’nin Gücü

Türkçe dünyada en çok konuşulan dillerden biridir. Fakat bu gerçeğin çok bilindiği söylenemez. Türkçe, çok sayıda lehçesiyle çok zengin bir dildir. Ancak coğrafi farklılığın yanı sıra bu farklı lehçeler Türk topluluklarının birbirleriyle rahat iletişime girmesini engelleyen en büyük nedendir. Farklı coğrafyalardan gelen Türklerin aralarında batı dillerinden biriyle anlaşmak zorunda kalmaları veya Birleşmiş Milletler toplantılarında Asya’daki Türk Cumhuriyetlerinin resmi temsilcilerinin konuşmalarını Rusça yapmaları, dil konusuna acilen eğilinmesinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Ortak dili olmayan bir “Türk dünyasının” dünyada kabul görmesini beklemek aslında çok gerçekçi değildir. Esasen Türk’e “Türkî” diyen bir Türkiye’de “Türk dünyası” kavramını yerleştirmek mümkün de değildir.

O halde ne yapmak gerekir? Unutulmaması gereken diğerk önemli husus da kuşkusuz alfabe birliğidir. Alfabe birliği olmadan Türkçe'nin Türk ülkelerinin dışı karşı ortak dili olması neredeyse imkânsızdır. Bunun dışında öncelikle Türk cumhuriyetleri ile büyük bir uzlaşısı sağlamak suretiyle dışarıya yönelik ortak dilin belirlenmesi gereklidir. O dil de ancak Türkiye Türkçesi olabilir. Bir sonraki aşamada Birleşmiş Milletlerin resmen kabul edilen altı diline ek olarak Türkçenin de kabulünü sağlamak söz konusu olacaktır. Hiç kuşkusuz bunun bir maliyeti vardır. Fakat bu maliyet getireceği itibar ve olası siyasi sonuçları açısından karşılanması gereken bir maliyet olacaktır.

Ayrıca Türkiye Türkçesinin Türk cumhuriyetlerinde geniş biçimde öğrenilmesinin yanısıra Türk lehçelerinin de Türkiye'de seçmeli ders olarak Türk okul müfredatlarına girmesi sağlanmalıdır. Bu, hem Türkçenin zenginleşmesini hem de Türk toplulukları arasındaki iletişim ve etkileşimin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Dünyada Türk Algısı

Bugün dünyada bizim anladığımız anlamda bir "Türk dünyası" algısı yoktur. Farklı Türk devletlerinin halklarının aynı kökenden geldiği ya bilinmemekte, ya da bilindiği halde göz ardı edilmektedir. Kaldı ki, çok uzun zamandan beri aynı algı yönetiminin hedefinde kalan Türkmen, Kırgız, Kazak ve Özbek soydaşlarımızın da bir bölümü Türklük konusunda tereddütlüdürler. Yukarıda zikredilen Türkiye'deki algı da çok farklı değildir.

Günümüzde dünyadaki, özellikle batıdaki Türk imajı ciddi bir krizle karşı karşıyadır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu zamanında şekillenmiş olan "şark meselesi" ile bugün de boğuşmaktadır. Batıda Haçlı Seferlerinden bu yana yeşeren ve gelişen "oryantalizm" esasen geçmişten bugüne Türkleri ve kurdukları devletleri hedef almıştır. Bugün de değişen bir şey yoktur. Başka bir ifadeyle, genel olarak Türklerin hak ve hukuku bu zihniyete göre daima çiğnenebilir olarak düşünülmektedir. Örneğin Türk dünyasında Türkiye Cumhuriyetinden sonra kurulan ilk bağımsız devlet olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, eşi görülmedik bir uluslararası ambargo ile köşeye sıkıştırılmaya çalışılmaktadır. Hâlbuki Türkiye'nin garantör ülke sıfatıyla 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı hukuki olmanın ötesinde, Kıbrıs'ta 43 yıldır kan dökülmemiş olmasını sağlamıştır. Bu gerçek Yunanistan ve Rumlarla ağız birliği eden batı tarafından sürekli olarak göz ardı edilmiştir.

Bir başka örnek de, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliği konusunda bugün gelinmiş olan çözümsüzlüktür. AB içindeki ve oryantalist ideolojinin şampiyonu ülkelere göre en baştan beri Türkiye kültürel yapısı, coğrafi konumu ve nüfusu ile AB üyesi olmaya müstahak görülmemiş, tam üyelik süreci sürüncemede bırakılmıştır. Her vesileyle de aslında başlangıçta açıklıkla ifade edilmeyen itirazlar ve bahaneler dile getirilmiş, Türkiye hak etmediği muamelelerle karşılaşmıştır. Güçlü ve kabul gören bir Türk dünyasının üyesi olan Türkiye'ye bu muamelenin kolaylıkla yapılamayacağı, büyük bir ulus camiasının bu denli kolaylıkla ötelenemeyeceği düşünülmektedir. Derinliği olan bir Türkiye, soydaş cumhuriyetlerle güç birliği içinde dünyada farklı muamele görecektir, kendi ulusal çıkarlarını ve tüm Türk devletlerinin çıkarlarını birlikte daha güçlü savunabilecektir. Bu maksatla gerekli yapısal adımlar atılmış bulunmaktadır. Türk Keneşi bu adımların içinde en önemlisidir. Türk Keneşi'nin daha da etkinleşmesi Türk dünyasının da güçlenmesini mümkün kılacaktır.

Ne yapmalı?

Türk dünyası somut bir gerçekliktir ve şimdiki haldeki sanallıktan kurtarılmayı beklemektedir. Bu kurtuluş ise sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşımları ve çabalarıyla mümkündür. Romantik bir Türk dünyası algısı Türkiye'de sınırlı bir kabul görürken dünyada en başta siyasal sebeplerle çok itibar görmemektedir. Esasen bu algıyı değiştirmek için bugüne kadar Türkiye'den çok etkili girişimler de yapılmış değildir.

O halde acilen yapılması gerekenler vardır. Bunların başında bir bilgilendirme ve bilinçlendirme atılımı öncelikle yurtiçinde ve Türk cumhuriyetlerinde belli bir program dâhilinde başlatılmalı, buna paralel olarak yurtdışına yönelik kapsamlı ve stratejik nitelikli bir kamu diplomasisi uygulamasına geçilmelidir. Bu çerçevede Türk topluluklarının ortak tarihi ve kültürel kökeni, tarih boyunca geçirdikleri aşamalar ve bugünkü durumları hakkında güçlü bir veri altyapısı oluşturulmalıdır. Bunun için de yeni bir yapılanma elzemdir. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesinde koordinasyon merkezi nitelikli bir Türk dünyası birimi ile üniversitelerimizde bu doğrultuda araştırma projelerini gerçekleştirecek merkezlerin kurulması uygun olacaktır. Popüler ve bilimsel yayınlarla desteklenecek bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yurtiçindeki algıyı arzulanan düzeye yükseltecektir.

Türk cumhuriyetleri ve diğer Türk topluluklarına yönelik çalışmaların da aynı anlayışla başlatılıp yürütülmesi gereklidir. Bağımsız cumhuriyetlerle bu amaçla uzlaşılara varılması, bağımsız olmayan Türk topluluklarına da bünyesinde buldukları devletlerle belli bir anlaşma zemininde buluşulması Türk dünyası algısının oluşmasını kolaylaştıracaktır. Özellikle topraklarında Türklerin yaşadığı devletlerin siyasi hassasiyetlerinin dikkate alınması şarttır.

Sözü edilen algının yeşertilip pekiştirilmesi ise öncelikle dil birliğinde geçmektedir. Dil birliği, Türklerin arasındaki iletişim ve dış dünyaya yönelik “tek ses” ıkarabilmenin olmazsa olmaz unsurudur. Türkiye Türkçesi, Türk dünyasının dışa karşı ve aramızdaki ortak dili olmalı, her topluluğun kendi lehçesi de kültürümüzün ve tarihimizin vazgeçilmez zenginlikleri olarak korunmalı ve öğrenilmelidir. Ortak dilin geekleşmesi ortak alfabeden geçmektedir. Bu alandaki cılız hareketlerin artık hızlandırılması gerekmektedir.

Tanımlanan ve tanınan Türk dünyası, Türk devletlerinin uluslararası alandaki itibar ve yumuşak gücünü pekiştirecek, ekonomik ve siyasi kazanımlar artacaktır. Bunu geekleştirebilecek olan tek devlet Türkiye Cumhuriyetidir ve bunun için gerekli bilimsel birikimi ve yapısal gücü vardır. Kararlı bir irade ile desteklenen ve akıl ve inançla düzenlenen stratejik yaklaşımlar bizi bu hedefe kolaylıkla taşıyacaktır.